

УДК 343.2.01

Д. О. Балобанова

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Важливе місце в галузі розробки теоретичних засад протидії злочинності належить кримінально-правовій політиці та такому методу її здійснення, як криміналізація.

Теоретичні засади криміналізації в кримінально-правовій доктрині розроблялися такими вченими, як Н. Б. Алієв, А. Д. Антонов, І. М. Гальперин, О. А. Герцензон, П. Ф. Гришанин, П. С. Дагель, М. І. Загородніков, Г. А. Злобін, І. І. Капєць, С. Г. Келіна, О. І. Коробєєв, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, А. А. Митрофанов, В. О. Навроцький, П. А. Фефелов, М. І. Хавронюк, О. М. Яковлев та інші.

Під теорією (грец. *theoria* — спостереження, розглядання, дослідження) розуміється система основних ідей в тій чи іншій галузі знання, форма наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та головні зв'язки в дійсності [1]. Таким чином, теорія розглядається як система знань, об'єднаних конкретною ідеєю. Слід відзначити, що досить часто слово «теорія» трактується значно ширше, розуміючи під собою сукупність багатьох систем основних ідей, які можуть бути навіть протилежними та взаємовиключними.

Теорію криміналізації можна визначити як сукупність знань, що будується на основних напрямках і засобах здійснення кримінально-правового регулювання (кримінальна політика) з використанням певних інструментів (підстави криміналізації), з метою формування та закріплення законодавчої волі по встановленню або скасуванню кримінально-правової заборони. Функцією теорії криміналізації є процес конструювання, побудови нових понять та інститутів кримінального права на підставі вже існуючих концептів.

Вивчаючи різноманітні школи та напрямки, які мали місце в галузі кримінального права та кримінального законодавства в різні періоди часу, ми виокремлюємо загальні ідеї, формалізація яких надає можливість побудувати вчення про ті умови, дотримання яких є необхідним у процесі виявлення та формулювання нових кримінально-правових заборон.

Основними школами та напрямками розвитку кримінального права можна визначити такі: класична школа, позитивістська школа; антропологічна школа, соціологічна школа, «фінальне вчення», «новий соціальний захист», пунітивний підхід, «ресторативна юстиція», «віджілантизм (аболіціонізм)». Відповідно кожна з названих шкіл та напрямків має свою основоположну ідею.

Класична школа → «немає злочину, немає покарання без вказівки у законі» (догматика та формалізм) [2];

позитивістська школа → захист суспільства від злочинів, забезпечення його безпеки за допомогою доцільних заходів протидії злочинності на підставі вивчення природних причин злочинності в індивідуумі та в навколишньому середовищі;

антропологічна школа → при визнанні діяння злочинним має значення осо-

ба людини, яка вчинила злочин, тобто індивідуальні фактори (причини, детермінанти) злочинності: «злочинцями народжуються»;

соціологічна школа → визначення кола злочинних діянь здійснюється не тільки шляхом врахування особистих факторів, але й в більшій мірі соціологічних детермінант злочинності: злочинцем особу робить навколишнє середовище та суспільство;

«фінальне вчення» → межі кримінальної відповідальності мають визначатися кінцевою направленістю волі особи, яка вчинила злочин [3];

«новий соціальний захист» → у державі повинна бути розумна кримінальна політика, яка забезпечить захист суспільства та виправлення злочинця [4];

пунітивний підхід → захист суспільства від злочинців повинен здійснюватися за допомогою застосування жорстких та невідворотних покарань;

«ресторативна юстиція» → кримінальне право повинно захищати інтереси жертви, потерпілого від злочину;

віджілантизм (аболіціонізм) → необхідна мінімізація функцій кримінального права.

Криміналізація як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії їм та фіксації їх в законі як злочинних та караних відбувається в рамках кримінально-правової політики держави. Ця ж політика, в свою чергу, формується під впливом домінуючої в цей час в науці кримінального права відповідної доктрини, що були названі раніше.

Одним з основних інститутів всієї теорії криміналізації є проблема підстав кримінально-правової заборони, тобто тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість та доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним. Ці правоутворюючі фактори відображаються у правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в кримінально-правові норми.

Тільки врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їх сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації, дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії — досить високою.

Необхідно розглядати дві групи факторів, що впливають на криміналізацію:

1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення;

2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки.

До підстав кримінально-правової заборони належать:

– суспільна небезпечність — неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, в свою чергу, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації;

– типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності;

– динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують;

– необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія — це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права;

– врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

– співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносять рівень суспільної правосвідомості та психології та історичні традиції, які займають особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони безпосередньо вказують законодавцю на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінально-правової політики. Визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень в суспільстві відносно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку.

У процесі криміналізації після вирішення питання про допустимість можливість та доцільність встановлення кримінально-правової заборони наступним етапом є формулювання кримінально-правової норми, що також підкорюється певним правилам та вимогам, які мають назву законодавчої техніки.

Законодавча техніка являє собою систему засобів, прийомів та правил, які використовуються для найбільш точного та послідовного виразу волі законодавця у нормативних актах.

Одна з головних умов оптимальності законодавства зводиться до дотримання вимог його внутрішньої узгодженості, а також до цілого ряду пов'язаних з нею вимог:

– відсутність прогалин закону та зайвості заборони;

– визначеність та єдність термінології. Якщо тлумачення змісту чи значення терміна, який міститься у нормативно-правовому акті, може виявитися складним для його адресату, то такому терміну доцільно надати легальне визначення, навіть якщо це призведе до збільшення тексту;

– доцільність — можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства та держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально правових принципів в чітко встановлених законодавчих межах, що виявляється в побудові норм кри-

мінального закону, визначенні їх структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановлення співвідношення з іншими положеннями Кримінального кодексу.

Тільки при умові комплексного застосування викладеної системи факторів та знань, які утворюють теорію криміналізації, можливе отримання позитивного результату при створенні чи вдосконаленні кримінального законодавства.

Література

1. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — М.: Изд-во полит. лит., 1981. — С. 366.
2. Решетников Ф. М. Уголовное право буржуазных стран. Вып. 2. «Классическая» школа и антрополого-социологическое направление. — М., 1966. — С. 3.
3. Решетников Ф. М. Уголовное право буржуазных стран. Вып. 3. Современные буржуазные уголовно-правовые теории. — М., 1967.
4. Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике): пер. с фр. / под ред. А. А. Пионтковского. — М.: Прогресс, 1970.

Анотація

У статті викладається система основних факторів та знань, які утворюють теорію криміналізації з позиції падаючої ідеології раціоналізму кримінально-правової доктрини. Зроблено висновки, що тільки за умов прийняття до уваги усіх існуючих факторів можливе отримання позитивного результату при створенні чи вдосконаленні кримінального законодавства.

Ключові слова: теорія криміналізації, законодавча техніка.

Summary

The main ideas of criminalization theory that are connected with state of criminal policy and ideology, main criminal-legal paradigms and legal techniques are analyzed in this article. Author proposes her way of viewing on modern theory of criminalization upon rationalism concept.

Keywords: theory of criminalization, legal techniques.

УДК 343.9.01-054

Ю. О. Стрелковська

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОТИДІЯ ЕТНІЧНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована злочинність проявляє себе через діяльність окремих організованих злочинних груп (далі — ОЗГ). На практиці існує багато їх різновидів, одним з яких є ОЗГ, сформовані на етнічній основі. В науці не існує сталої термінології щодо цього феномена, тому можна зустріти різні терміни: «злочинні етнічні формування» (Г. Гевордян), «етнічні угруповання» (Є. В. Топільська), «етнічні організовані злочинні групи» (Т. В. Дашков, Д. М. Коломитц), «організовані групи та злочинні організації, сформовані на етнічній основі» (статистична звітність МВС).

Усі вищеперелічені терміни, що описують феномен етнічної організованої злочинності, базуються на понятті етносу. З грецької етнос перекладається як